

Metafizički pristup Petrićevu razumijevanju povijesti

Stjepan Špoljarić, *Ars historica Frane Petrića*, Biblioteka »Filozofska istraživanja« 142 (Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 2012), 332 pp.

Knjiga Stjepana Špoljarića pod naslovom *Ars historica Frane Petrića* koju je Hrvatsko filozofsko društvo objavilo 2012. godine »predstavlja nanovo pregledan, ispravljen i djelomično prerađen tekst« (p. 9) njegove doktorske disertacije naslovljene *Začetak metafizike povijesti kod Frane Petrića: Problemska analiza Petrićevih* Deset dijaloga o povijesti, obranjene 2009. godine na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove u Zagrebu.

Kako je naznačeno već u samom uvodnom dijelu, dva su osnovna razloga koja su autora potaknula na bavljenje dobro poznatim djelom Frane Petrića:

1. unatoč »vremenskom rasponu od preko pola stoljeća povećanog interesa« (p. 11) i recepcije Petrićeve filozofske misli, disertacija Franza Lamprechta iz 1950. godine ostaje i nadalje »jedina monografska studija o toj temi« (p. 11);
2. kao drugi razlog ističe se mogućnost odbacivanja predodžbe da filozofija povijesti kao disciplina započinje Voltaireovim djelom *Philosophie de l'histoire* (1765) i pokušaj ispitivanja »nalaze li se u Petrićevim *Dijalozima o povijesti* naznake početka modernog mišljenja o povijesti« (p. 11).

Istraživanje Petrićeva umijeća povijesti autor je podijelio na dvije tematske cjeline: »Tekst i kontekst Petrićevih *Deset dijaloga o povijesti*« i »Problemska analiza Petrićevih *Deset dijaloga o povijesti*«.

U prvom dijelu svog istraživačkog projekta Špoljarić ispituje literarne izvore *Dijaloga o povijesti*, sagledava ih u kontekstu cjelokupnog Cresaninova opusa, a određuje i duhovnopovijesni kontekst Petrićeva spisa o povijesti. Rezultati autorovih istraživanja literarnih izvora i utjecaja prepoznatljivih u Petrićevim *Dijalozima o povijesti* pokazuju da se creski filozof oslanja na antičke historičare Livija, Tukidida, Plutarha i Polibija, a od literarnih predložaka ističe se Diogen Laertije sa svojim djelom *Život i mišljenje istaknutih filozofa*, dok se od antičkih retoričara izdvajaju Ciceron, Lukijan iz Samosate, Aulo Gelije i Dionizije iz Halikarnasa. Od antičkih filozofa Petrić se najčešće referira na Platona, božanskog čovjeka, kako piše Petrić, kojemu se otkrila božanska mudrost, Teofrasta i Aristotela, naročito njegovu *Poetiku* i spis *O istraživanju životinja*. U okviru pitanja o literarnim izvorima Petrićeva djela o povijesti autor smatra

relevantnom misaonu podlogu na kojoj Cresanin oblikuje svoj mit o povijesti ispriповijedan u trećem dijalogu. Za njega je Petrić poticaje pronašao u zbirci *Corpus hermeticum* i starozavjetnoj Genezi. Od starije kršćanske tradicije, na koju se creski filozof ne poziva osobito često, valja spomenuti Alberta Velikog i Augustina. Prema autoru zasebnu skupinu čine Petrićevi izvori iz renesansnog razdoblja: Giovanni Pontano, Angelo Poliziano, Christoforo Landino i Paolo Giovio. Nakon analize tekstualne podloge Petrićevih *Deset dijaloga o povijesti* Špoljarić zaključuje da taj spis predstavlja »kompandij znanja o ovoj temi od antike do sredine *Cinquecenta*« (p. 27).

Problematika Petrićeva »umijeća historije« zahtijeva da se njegovi *Dijalozi o povijesti* sagledaju u kontekstu njegova cjelokupnog opusa koji, prema sudu autora, povezuje unutarnja misaona sveza. U tu svrhu Špoljarić posebno razmatra prvo desetljeće Petrićeva misaonoga djelovanja, bitno obilježeno humanističkim nastojanjima, iz kojeg potječu njegovi *Dijalozi o povijesti* (1560). To prvo i misaono vrlo bogato razdoblje obuhvaća sljedeće spise: *La città felice* (1553), *Il Barignano* (1553), *Lettura sopra il sonetto del Petrarca La gola, e 'l sonno* (1553), *Discorso della diversità de i furori poetici* (1553) i *Deset dijaloga o retorici* (1562). Prema autorovu sudu Petrićevi *Dijalozi o povijesti* imaju važno mjesto u Cresaninovu velikom misaonom projektu. Da je Petrićev spis o povijesti »dio veće cjeline« (p. 40), odnosno »projekta« (p. 40), Špoljarić nalazi potvrdu u samoj Petrićevoj najavi tog projekta u posveti *Dijaloga o povijesti* gdje Cresanin obećava gradnju temelja nove znanosti o jeziku, točnije »znanosti o uzrocima i prvim principima govorenja« (p. 41). Iz toga slijedi autorovo pitanje: »Najavljuje li Petrić time projekt utemeljenja metafizike jezika, unutar koje se obrađuju teme historije i retorike, a zapravo i pjesništva kao najelokventnijeg ljudskog stvaranja?« (p. 41) Odgovor na postavljeno pitanje Špoljarić pronalazi u radovima Line Bolzoni, dobre poznavateljice Petrićeva poetičkog opusa, koja upozorava na Petrićev zapis iz prve, historijske dekade *Della poetica* (1586) u kojem Cresanin zapisuje sljedeće:

»Ovaj pothvat, koliko se sjećam, započet 1555. godine, te nastavljen tijekom 24 godine ne samo s prekidima nego i u posvemašnjoj zapaštenosti, sada sam ponovno uzeo u ruke« (p. 8).

Temeljni stav Line Bolzoni da su Petrićeva prva djela, nastala u mletačkom ambijentu, dosegla svoj vrhunac u projektu *Poetike*, Špoljarića dovodi do zaključka da je »velebni pothvat« koji, kako upozorava, spominje sam Petrić u *Dijalozima o povijesti*, osmišljen već sredinom 1550-ih godina, a uključuje *Deset dijaloga o povijesti*, *Deset dijaloga o retorici* i opsežno djelo *O poetici* (1586).

Pored tvrdnje da Petrićev spis o povijesti ne valja promatrati odvojeno od njegovih ostalih spomenutih djela, Špoljarić smatra da je u svrhu cjelovitog razumijevanja Petrićeva pristupa povijesti nužno sagledati i širi duhovnopovijesni kontekst u kojem je on nastao. Tadašnju renesansnu kulturu obilježavaju spisi u »formi literarnih žanrova koji se nazivaju *ars poetica*, *ars rhetorica* i *ars historica*« (p. 45). Petrić se, podsjetimo, uspješno okušao u svim navedenim žanrovima. Tako i *Dijalozi o povijesti* predstavljaju doprinos tadašnjim raspravama o historiji (npr. F. Robortello, S. Speroni, P. Giovio).

U drugoj tematskoj cjelini Špoljarić ispituje »tri temeljna pitanja o povijesti i historiji: što povijest za Petrića i njegove suvremenike jest, kako je oni spoznaju i kakav je za njih smisao te spoznaje« (pp. 14–15). Tekstualnu analizu Petrićevih *Deset dijaloga o povijesti* autor provodi kroz horizont pitanja što je povijest, koji je glavni motiv Petrićeva pisanja djela o povijesti, a proteže se i na pitanje porijekla, predmeta i biti povijesti.

Povijest za Petrića ne predstavlja samo ono što se dogodilo već njoj pripadaju i budući događaji. Povijest, piše Petrić u svojim dijalozima, ne mora pisati samo o drevnim događajima već i o onome što se danas dogodilo kao i o onome što će tek uslijediti jer se ona ne odnosi samo na ljudska zbivanja već na sve ono što je osjetilo dostupno, bilo da se tiče prirode ili nečega drugog. Prema autorovu objašnjenju navedenog Petrićeva gledišta, duša se odlikuje moći fantazije i memorije kojima oprisućuje, odnosno ima sposobnost da ono odsutno učini prisutnim. Memorijom i fantazijom duša može prizvati prošlost i budućnost u sadašnjost (p. 99). Takvo gledište pokazuje da Cresanin ne prihvaća promatrati povijest kao stvar tek ljudske prošlosti već i ljudske, božanske te svjetske budućnosti koja se čuva memorijom, a preoblikuje fantazijom.

Dvadesetak stranica svoje knjige autor je s potpunim pravom posvetio sagledavanju značenja i smisla Petrićeva mita o povijesti (pp. 102–121). Uvođenjem mitske pripovijesti u svoju *ars historica* Petrić se udaljuje od drugih autora istog žanra. U okviru svoje priče o »dugoj povijesti o propasti svijeta i njegovom obnavljanju« Petrić prepričava sjećanje fra Antona Petrića Marcela, brata svoga djeda koje je putem očeva prepričavanja sam zapamtio kao divnu pripovijest. Kroz razgovor s egipatskim pustinjačkom Hammunom fra Anton biva upućen u to da je Egipat zemlja koja je od neba dobila razne povlastice i darove koje nisu dobile ostale zemlje svijeta. On je bio hram svijeta, slika božanskog svijeta u koji se slijevalo sve ono što je bilo najizvršnije. Egipćani, ljudi iznimne darovitosti, izumili su najpotrebnija umijeća i znanosti poznate svijetu. Budući da su stariji od ostalih naroda svijeta, Egipćani pamte dvije velike kataklizme i dvije obnove svjetskog ustroja. Nakon apologije Egipta Petrić u mit o povijesti uvodi svoju kozmološku i astrološku koncepciju. Velike elementarne nepogode

pogibeljni su uzroci svih stvari. Ti uzroci imaju svoje porijeklo u višem svijetu; svi događaji na zemlji pokretani su nebeskim silama, nebeskim svjetlima i zvijezdama. Tako primjerice potope i požare uzrokuje višak nebeskih svjetala. Njihovo je okupljanje u uzročnoj vezi sa svjetlošću zvijezda, a ona nastaju pod utjecajem kretanja planetā i nebeskog svoda koji svojim kretanjama oponašaju božanske zamisli. Kod djelovanja elementarnih sila nužno je da se ne prouzroči potpuni gubitak jedinki ovoga svijeta koji je odraz prauzora. Iz tog razloga mali broj ljudi mora preživjeti jer će oni postepeno nanovo graditi gradove i otkrivati umjetnost, znanost i sve oblike uljuđenog života.

Druga priča, odnosno potpriča u okviru mita o povijesti predstavlja usmenu predaju Hammunova djeda koji pripovijeda priču koju je čuo od svećenika Bitisa. On je pronašao predivan četverostrani stup na kojem su bili zapisani događaji o propasti i obnavljanju svijeta. U sadržaj priče Petrić unosi astrološku viziju svijeta i gledište o pravilnom cikličnom kretanju kozmosa i njegova dva načelna razdoblja. Materijalni svijet, budući da je odraz inteligibilnog, nikada ne propada u cijelosti pa se tako nakon doba Kaosa svijet obnavlja. Kada jednom okretu dođe vrijeme završetka, Bog stvara novu materiju i iz nje novi svijet i sve nove stvari. Posljednja priča iz mita o povijesti prati sjećanje mudrog i u mnoge tajne upućenog Egipćanina Ftaima, odnosno Setha, proroka i svjedoka dvaju okretaja svijeta. Za Petrićev mit o povijesti autor smatra da »je iz literarne tradicije kao memoriranog iskustva stvorena slika (*imagine*) povijesti« (p. 117). Pomoću tog mita Petrić pokušava »spoznati o čemu se u povijesti radi« (p. 117).

Ono što će autor kao odredbeno u Petrićevu promišljanju povijesti istaknuti jest stav da Cresanin »uzdiže refleksiju o povijesti na metafizičku razinu« (p. 120). Njegovo tematiziranje povijesti ne isključuje istovremeno promišljanje i pitanja o biti čovjeka. Špoljarić primjećuje da Cresaninu nije stalo do toga da proširi definiciju i predmet povijesti, već da se, upravo kroz mitološku pripovijest, naglasi »specifično ljudski način odnošenja prema svemu što jest« (p. 140). Čovjek samog sebe spoznaje tek kroz relaciju spram Boga i ljudskog, nižeg svijeta (*mondo minore*) koji je dio višeg, božanskog svijeta (*mondo maggiore*). Za razliku od višeg svijeta koji se zbiva se prema nužnosti određenoj od Boga, njegova tvorca, niži se svijet zbiva prema čovjekovoj slobodnoj volji, točnije praksi i proizvodnji. Na taj način Petrić dolazi do određenja povijesti »kao područja ljudske prakse i proizvodnje« (p. 140). Dakle Petrićev pojam povijesti može se sagledati tek u okviru njegova promišljanja odnosa čovjeka prema Bogu i svijetu. Tek tada postaje jasno da je povijest viđena kao »specifično ljudsko bivanje u svijetu« (p. 143). Kako bi se razumjelo na koji način ljudska praksa predstavlja bit povijesti, autor analizira Petrićevo tumačenje uzroka ljudske prakse u okviru kojeg uočava važnost talijanskog termina *consiglio*. Spomenuti

termin izvodi se iz latinskog *consilium*, a označava primjerice savjet, vijećanje, promišljenost, razboritost, namjeru, misao, odluku, odnosno, kako autor zaključuje, »pomno razmatranje različitih mogućnosti prakse« (p. 145). U Petrićevu tumačenju *consiglio* se pojavljuje u kontekstu razbora, unutarnjeg principa ljudske prakse. Petrić kaže da su savjeti, odnosno namjere ili odluke, mjera poslova. Čovjek je temelj ljudske prakse, a njegov naum kao izraz razboritosti postaje uzrokom te prakse. Čovjekova vrijednost i moć vlastita ozbiljenja omogućene su tek kroz njegovu praksu i proizvodnju. Ipak Petrić ne zaboravlja istaknuti »trojstvenu formulu ljudskog života« (p. 158). Teza o povijesti kao ljudskom načinu egzistiranja u svijetu (kroz praksu i proizvodnju) temelji se na važnosti ozbiljenja vlastitog postojanja u svijetu, ali i relaciji spram Boga. Povijest je način na koji čovjek potvrđuje vlastito postojanje u zemaljskom svijetu čiji je tvorac Bog. Stoga Petrić i naglašava važnost odnosa čovjek – svijet – Bog.

Istraživanje uzroka povijesti nije, prema Petrićevu sudu, stvar samo historičara već i predmet filozofa. Budući da je povijest »cosa fatta da gli uomini«, Petrić razmatra ulogu čovjeka kao uzroka i učinka. Ljudska povijest jesu ljudska praksa i proizvodnja sačinjena dakle od čovjeka koji predstavlja uzrok. Čovjek preko *consiglio*, odnosno nauma, savjeta i razboritog izbora postaje uzrokom (*cagione*) nižeg, materijalnog svijeta. Prema tome ljudska je povijest stvar učinjena od čovjeka kao činitelja (*attore, fattore, operatore*). Na ovoj razini tumačenja postaje očividno da pitanje o biti povijesti ne može biti razmatrano odvojeno od biti čovjeka.

Napustivši shemu po kojoj je historija dio retorike i pjesništva i povezavši je s filozofijom, Petrić je određuje kao spoznaju povijesnog sadržaja koji čine okolnosti ljudske prakse i proizvodnje. U Petrićevu određenju povijesti kao ljudske prakse autor zamjećuje da se Cresanin ne udaljuje od njemu suvremenih autora rasprava o povijesti. Razlike između creskog filozofa i njegovih suvremenika, pisaca žanra *ars historica*, treba tražiti u pretpostavkama i tijeku, razvoju same rasprave o biti povijesti, a ne u konačnom zaključku. Osim toga Petrić »prijenos sadržaja ljudske prakse na povijest« ne smatra »samorazumljivim«, već on »kod Petrića postaje problematiziran i eksplicitno tematiziran na metafizičkoj razini« (p. 157). U pogledu daljnjih bliskosti i razilaženja s autorima rasprave *ars historica* autor uočava da se Petrićevo udaljavanje očituje na razini starih pisaca. Dok se naime renesansni autori nerijetko pozivaju na autoritet Aristotela i Cicerona, Petrić poseže za Platonom, a osim navedenog on historiju ne proučava na retorički, već na metafizički način. Odbacivanjem retoričkog određenja povijesti kao urešene pripovijesti Cresanin će, prema Špoljarićevu sudu, pripremati teren za kritiku retoričke tradicije i retoričkog umijeća koju će izložiti u *Deset dijaloga o retoricima*, dok se s obzirom na metafizičku pozadinu

na kojoj Petrić promišlja povijest valja, prema autoru, prikloniti zaključku da je u »Petrića prisutan začetak metafizike povijesti u okviru kasne renesanse« (p. 306).

Pored sagledavanja biti i predmeta povijesti Petrić u svojim dijalozima razmatra i utilitarno-moralnu zadaću historije. Svojim se zaključkom i u ovom aspektu pridružuje suvremenicima koji ističu bitnu vezu između historije i etike. Sama historija pokazuje se vrlo važnom i korisnom utoliko što pruža primjere razboritosti, odnosno postaje korisnim savjetnikom pri donošenju važnih odluka. Ona stoga i dalje ostaje »učiteljica života«.

Preko historiografskog i problemskog aspekta istraživanja autor je uspio pružiti sustavan uvid u sve ključne dionice i sastavnice Petrićeva promišljanja povijesti, njezina glavnoga predmeta i zadaće. Potvrdivši početno postavljenu hipotezu o začetku modernog mišljenja o povijesti u Petrića, autor je svojim radom ostvario djelo za kojim će s razlogom posegnuti budući proučavatelji ne samo problemske razine Cresaninovih *Deset dijaloga o povijesti* već i šireg duhovnopovijesnog i kulturnog konteksta njihova nastanka.

Željka Metesi Deronjić